

РАЗДЕЛ 10. МЕДИАКРИТИКА И ИСТОРИЯ МЕДИА

УДК 007: 304: 070

СВОЄРІДНІСТЬ ПУБЛІЦИСТИКИ ЄВГЕНА СВЕРСТЮКА

Клименко Н.О.

Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна

У статті аналізується публіцистична творчість Євгена Сверстюка, визначається своєрідність творчого методу публіциста, виокремлюються особливості стилю.

Ключові слова: *публіцистика, есеїстика, творчий метод публіциста, жанрово-тематичні доміанти, стиль.*

Сучасна світоглядна публіцистика ґрунтується на плідній спадщині української та закордонної журналістики. Мистецтво публіцистичного слова шліфувалося віками, передовсім у царині культурних, соціально-політичних перетворень. Саме такі перетворення принесли із собою у часи «хрущовської відлиги» нове літературне покоління, відоме під назвою «шістдесятники», до якого належить і публіцист-дисидент Євген Сверстюк.

Як пише критик І. Кошелівець, «... у троїстому гроні (з Іваном Дзюбою й Іваном Світличним) Євген Сверстюк увійшов «живою постаттю» в історію українського літературознавства й критики початку другої половини ХХ століття» [4, с. 35]. Незважаючи на це, публіцистична творчість Євгена Сверстюка довгий час була невідома широкому загалу. На це було багато причин. Головна з них полягає в тому, що 60-ті і майже всі 70-ті роки – «це пора нагінки і приборкання шістдесятників» [8, с. 65]. Частина їх опинилася за ґратами. Не минула ця «місія» і Євгена Сверстюка, над яким у березні 1973 року тривав процес, а після був проголошений вирок, стандартний для того часу: сім років таборів суворого режиму і п'ять додаткового заслання. Саме тому усі таланти і творчість обдарованого публіциста були відомі лише у вузькому колі однодумців, до яких належали М. Коцюбинська, І. Світличний, І. Дзюба, А. Горська та інші шістдесятники.

Система не приймала митців, які виступили проти духовного убозтва, будили в людині людину, пропонували зовсім нове, творче, «олюднене» мистецтво без догм. Такою була і є публіцистика Євгена Сверстюка, яка завдяки своїй головній ідеї – підходити індивідуально, з розумінням, гуманно до кожної людини, про яку пишеш, – залишається *актуальною* і зараз.

Зауважимо, що висловити своє ставлення до публіцистичного мистецтва Євгена Сверстюка намагалися: М. Коцюбинська у статті «Наповнити хвилини світлом...» [2], у передмові «Крізь велику призму» до збірки Євгена Сверстюка «На святі події» [3]; І. Кошелівець у статтях «З іскрою Донкіхотства в серці» [4], «Окремий Євген

Сверстюк» [5]; згадки про митця та інтерв'ю з ним можна прочитати у матеріалах Р. Роснянської [10], В. Овсієнка [9]. Сьогодні публіцистика Євгена Сверстюка постійно переосмислюється і тлумачиться з новими акцентами. Про це свідчать наукові розвідки Л. Лисенко [6], Т. Хоменко [15] – це майже і все.

Отже, *метою* статті є визначення своєрідності творчого методу Євгена Сверстюка, виокремлення особливостей стилю публіциста.

Уже перші публічні виступи й критичні статті Є. Сверстюка на початку 60-х рр. ознаменували прихід у вітчизняне літературне життя «самобутньої, давно очікуваної індивідуальності» [3, с. 159], – так пише про критика М. Коцюбинська, сама досить відомий і знаний критик.

Уже з перших виступів в літературі Є. Сверстюк бачив завдання критики не в маніпуляціях зовнішніми фактами біографії, а «в проникненні в «історію внутрішнього життя» письменника і, без орієнтації на якусь «об'єктивність», в умінні передати своє особисте враження від об'єкта обсервації» [5, с. 88]. Публіцист вважав, що творче в мистецтві і в критиці, як в мистецтві, починається з суб'єктивного.

Аналізуючи внесок у культуру своїх сучасників, однодумців-шістдесятників, Є. Сверстюк із суто індивідуального погляду виокремив наступні ознаки їх творчості: «Серед ознак шістдесятників я б на перше місце поставив юний ідеалізм, який просвітлює, підносить і єднає... Другою ознакою я б назвав шукання правди і чесної позиції... Як третю ознаку я б виділив неприйняття, опір, протистояння офіційній літературі і всьому апаратові будівничих казарми» [12, с. 25]. Є. Сверстюк як відкриття шістдесятників назвав відродження поваги до людини і підкреслив: «Відродження починається з гідності, а не свідомості» [12, с. 25].

Честь імені, нескореність – саме це було, на думку публіциста, властиве шістдесятникам, тому вони увійшли в історію «як той самий феномен великої віри, що рятував людство в критичні моменти історії» [12, с. 33].

Під час березневого процесу в Києві 1973 року Є. Сверстюк назвав те, що становить основу його світосприйняття: «Мені випало щастя... спізнати суворість і вагу великих слів – правда, честь, обов'язок; слів, що становлять морально-етичні підвалини, суть мого світогляду. Честь, що оплачується кров'ю, гідність, що є передумовою життя, істина, до якої йдуть з безстрашністю дослідника – без гарантії повернутися. На цих поняттях я виростав і прагнув до них піднятися, вириваючись з замкненого кола порожніх слів...» [13, с. 31].

Істина була в його оцінці сучасників, істина була домінуючою і в оцінці геніїв минулого. Як зазначає літературознавець І. Кошелівець, «тут адекватність слова думці на тому рівні, коли патетика не сприймається як фальш, бо вірність сказаному potwierджена особистою життєвою поставою письменника» [5, с. 89].

Світосприйняттю Є. Сверстюка властивий також ірраціоналізм, який виявляється і в його публіцистичному методі. Як зазначає І. Кошелівець, інші критики, наприклад Євген Кирилюк, збирають факти і подробиці до біографії Шевченка, а «Сверстюкові вдається показати всю велич Шевченкового генія в невеликому есе «Остання сльоза» [5, с. 90]. Бо суть не в самих фактах, як часом Євген Сверстюк додає – «голих», а в невловимо ірраціональному підтексті, який

лежить за поверховою сув'яззю фактів, який не пояснюється раціональною логікою, від якого «живим таємничим світлом спалахують ті самі факти» [5, с. 90].

Саме ірраціональне допомогло Є. Сверстюку відчутти і збагнути трагедію Павла Тичини, який «був найбільшим в українській літературі співцем Мадонни. Він любив її високою любов'ю, і вона була від юності його єдиним коханням.

Стою, молось, так тихо-тихо скрізь,
Як перед образом Мадонни» [12, с. 196].

Публіцист зрозумів, як важко, як фатально Павло Тичина прощався з Мадонною – «наче зі своєю душею» [12, с. 196], коли перед поетом постав вибір і перед Україною. Критик стає на захист поета – річ виключна в літературній критиці взагалі – і пише: «Тичина – непересічна постать пристосуванця. Це орган, який вібурав на подиху часу, оскільки він не був розчавлений колесом, то він передавав скажений свист і оглушливий гуркіт цього колеса. Він волав не своїм голосом, і, може, часом сам дивувався, що додає до цього свій голос. І, може, в потаємних зім'ятих снах йому ночами снились очі Мадонни, і він тихо ридав» [12, с. 200].

Шістдесятниця Р. Роснянська у своїй статті «Мої зустрічі з Євгеном Сверстюком» назвала публіциста «романтичним другом» І. Дзюби [10, с. 1159]. Вона відзначила таку рису його публіцистично-критичного методу, як ідеалізм. На її думку, критик у своїх есе закликає людство до відновлення вічного, без чого можлива гибель цивілізації, до відновлення віри у любов, красу, добро, і дає в руки ново посвяченим зброю, потрібну для перемоги, для відновлення – людську рідну мову [10, с. 1172].

Таким чином, можемо стверджувати, що головними рисами публіцистичного методу Євгена Сверстюка є ідеалізм, індивідуалізм та ірраціоналізм.

Згадаємо, що важливою в стилі публіциста завжди є ідея. Публіцистична ідея – «живий нерв публіцистичного твору» [11, с. 124]. Такою ідеєю для Євгена Сверстюка є ідея значення духовності у формуванні людини і нації. Ця ідея втілюється в його публіцистиці з пристрасною вірою у краще, з полемічним запалом, в якому він не щадить своїх опонентів, але це, на думку літературознавця І. Кошелівця, «поєднується, хай це звучить парадоксально, з якоюсь душевною м'якістю» [5, с. 36]. Особливістю його полемічних статей є гірке співчуття, яке як не висловлене одверто, то завжди відчутне в підтексті, навіть тоді, коли публіцист, «не турбуючись добором делікатних слів, картає «компіляторів убогих посібників та підручників» [5, с. 36].

Головною прикметою письма Євгена Сверстюка є зосередження на психологічних мотиваціях творчості досліджуваного ним письменника, на філософічному заглибленні в його внутрішній світ, «наслідком якого Сверстюк досягає, сказати б, абсолютної переконливості кожного свого висновку» [5, с. 37]. Наприклад, пишучи про творчість Павла Тичини, публіцист настільки заглиблюється в її «дволикий» зміст, що не стримується, щоб не написати: «Відчувається в цьому якесь вперте юродство іронічної натури, змушеної насильно приймати раціон пропагандистських трюків. Юродство в часи деспотизму залишається єдиною формою опору, єдино можливим способом сказати правду, а

незвична форма поезії Тичини ідейним напівосвіченим читачем сприймалась звичайно як різновид юродства» [12, с. 198].

Читача публіцистики Євгена Сверстюка вражає музична ліричність його творів, наче б він «не писав, не розповідав, а співав їх, співав пісню своєї душі, думу про свій народ, і, як у колишнього кобзаря, бринить його голос сльозою. Це сльози любові й туги: над долею народу, над власною долею» [4, с. 37].

Для Євгена Сверстюка напівправа – найпідступніший ворог сучасної людини, що знищує культуру і вичерпує саме життя. З цим лихом боротися найважче. «Духовно ослаблена людина погоджується з великими істинами, але в серці її вони не живуть» [14, с. 117], – просто пояснює автор. Саме правда створює в публіцистиці Євгена Сверстюка виняткову атмосферу нераціональної причетності і генерує особливий, наповнений пластичною об'ємністю думки простір мови з сучасно переломленою притчевістю, де назви есе – напружені, стислі: «Культура і почуття сорому», «Духовні тривоги України», «Розлад національного мислення», «Бери що хочеш» тощо.

Євген Сверстюк – незвичайний критик, він той, про кого можна сказати – «він володіє даром образної мови» [5, с. 94]. Образна мова публіциста має сугестивну силу ставити читача «на той штандпункт, на якому стоїть сам автор» [5, с. 90]. Ця образність знаходить своє вираження в метафорах: «Слово забуло свою пророчу місію: стояти на сторожі, будити і вести. Разом з тим воно загубило своє призначення: влучати в неправду»; «широким морем розлився вже безкарний самвидав»; «це сповідь з гіркою посмішкою»; епітетах: «діяльний і мовчазний патріотизм», «канонізована і професійна любов», «змордована Вінниччина», «пекельна Колима» та інші; порівняннях: «Ми обминули людські цінності, як опустілі храми край дороги або на дні штучного моря».

Таким чином, серед особливостей стилю публіциста можна виділити ідейність, яка підсилюється пристрасною, пафосною, полемічним запалом, з якими аргументуються власні погляди і знищуються концепції, позиції опонентів. Є. Сверстюк це робить також використовуючи розмаїття образних засобів мови. Створюючи портрети симпатичних йому письменників, поетів, філософів, публіцист вдається до психологічної, емоційно-образної аргументації, іноді навіть до ліризму.

Отже, Євген Сверстюк увійшов в українську літературу разом із письменниками-шістдесятниками. «Публіцистичні та літературні тексти митців 1960-х рр. (Іван Дзюба, Ліна Костенко, Євген Сверстюк, Борис Олійник, Валерій Марченко) укорінювали в суспільно-політичний радянський ґрунт ментально психологічну, культурну окремішність українства, його права на безперешкодне волевиявлення в слові, думці, вірі» [6, с. 141], – підкреслює Л.І. Лисенко.

Новий тип мислення шістдесятників відшліфовувався у царині публіцистики, яка «завжди відігравала чільну роль в духовній реорганізації життя» [7, с. 39]. Саме в контексті публіцистичної творчості «шістдесятництва» «формувався нова етнопсихологічна суспільна позиція українства» [6, с. 141]. Своєю місією публіцист-дисидент Євген Сверстюк обрав таку – створити своє, індивідуальне бачення розвитку української культури, очистити її від ідеологізму і повернути їй людське обличчя. Саме цьому присвячені його окремі публіцистичні статті і збірки: «Іван

Котляревський сміється» (1969), «Останнє слово на суді» (1978), «Блудні сини України» (1993), «На святі надії» (1999), «На хвилях «Свободи» (2004), «Правда полинова» (2009) тощо.

Публіцистичну творчість критика наповнюють роздуми про долю і місце рідної культури – великої культури зі своїм обличчям, глибоким корінням і високим цензом моральних цінностей.

Широкий спектр проблем естетичного виховання – як одного з найважливіших передумов становлення людини – підіймається в публіцистичному доробку шістдесятника. Глибинний рідний ґрунт, відчуття коріння – в цьому запорука сформованості естетичної культури, її цілісності й життєздатності. Додамо, що сама публіцистика Євгена Сверстюка володіє естетичною цінністю, що якраз властиве українській традиції.

Ще одна наскрізна тема публіцистичного доробку Євгена Сверстюка – це відповідальність митця перед суспільством і суспільства перед митцем. Духовне життя людини, її роль у відродженні держави, її внесок у розвиток рідної культури, відношення до України – все це домінує у публіцистичному доробку критика-літературознавця, оформлюючись у жанри літературного портрету («Іван Котляревський сміється» (1969), «Василь Стус – летюча зірка української літератури» (1988), портретного нарису («Симоненко – ідея» (1964), «Панас Заливаха – мить на Чумацькому шляху» (1998)), нарису-спогаду («Дві зустрічі з Чеславом Мілошем» (1998), критичного, філософсько-медитативного есе («Останнє слово на суді» (1973), «Роль і покликання інтелігенції» (1996), «Діти ХХ віку» (1999). У творчості Євгена Сверстюка ми спостерігаємо інтеграцію публіцистики в белетристичну оповідь (есе «Широка дорога» (2007), філософські трактати («Перебудова Вавилонської вежі» (1990), «У руїнах Вавилонської вежі» (1993) тощо).

Висновки. У кожному есе відчувається сам автор завдяки головним рисам свого творчого методу – ідеалізму, індивідуалізму, ірраціоналізму. В есеїстиці Євгена Сверстюка домінуючим, концептуальним виступає образ автора, що мислить, критикує, знищує іронією того, хто заслуговує на це, без цього також неможливо уявити публіцистичне мистецтво Євгена Сверстюка.

Заслужений журналіст України, літературний критик, публіцист, теоретик журналістики професор В.Й. Здоровега стверджував: «Публіцистика не вмерла. Вона існувала, існує у різних іпостасях...» – і далі підкреслював: «Вона, як усе в світі, змушена змінюватись... Мусить змінюватись сутнісний характер публіцистики. Вижити може лише інформаційно насичена, добре аргументована, лаконічна, така, що захоплює своїм дослідницьким пафосом і яскравою образністю, публіцистика» [1, с. 236]. Саме такою і є публіцистика Євгена Сверстюка, яка ще чекає на своє осягнення.

Список літератури

1. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості: підручник / В.Й. Здоровега. – Львів: ПАІС, 2008. – 276 с.
2. Коцюбинська М. Кризь велику призму / М. Коцюбинська // Слово і час. – 1990. – № 9. – С. 26-27.

3. Коцюбинська М. Наповнити хвилини світом... / М. Коцюбинська // Філософська і соціальна думка. – 1991. – № 7. – С. 159-160.
4. Кошелівець І. З іскрою Донкіхотства в серці / І. Кошелівець // Сучасність. – 1979. – № 6. – С. 31-43.
5. Кошелівець І. Окремий Євген Сверстюк / І. Кошелівець // Сучасність. – 1998. – № 12. – С. 88-94.
6. Лисенко Л.І. Морально-етична парадигма світоглядної публіцистики Євгена Сверстюка / Л.І. Лисенко // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2010. – № 2. – С. 140-145.
7. Лось Й. Публіцистика й тенденції розвитку світу: [навчальний посібник] / Й. Лось. – Львів: ПАІС, 2008. – 376 с.
8. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту / О. Пахльовська // Сучасність. – 2000. – № 4. – С. 65-85.
9. Овсієнко В. Портрет на осінньому плесі: інтерв'ю-діалог Василя Овсієнка з Євгеном Сверстюком / В. Овсієнко // Березіль. – 2006. – № 2. – С. 102-162; № 3. – С. 91-140.
10. Роснянська Р. Мої зустрічі з Євгеном Сверстюком / Р. Роснянська // Визвольний шлях. – 1974. – № 11-12. – С. 1159-1173.
11. Рубінцев І. Пульс публіцистичної оповіді / І. Рубінцев // Жовтень. – 1979. – № 3. – С. 123-128.
12. Сверстюк Є. Блудні сини України / Євген Сверстюк. – К.: Знання. 1993. – 256 с.
13. Сверстюк С. На святі надій: Вибране / Євген Сверстюк. – К.: Наша віра. – 1999. – 784 с.
14. Сверстюк Є. На хвилях «Свободи» / Євген Сверстюк. – Луцьк: ВМА «Терен», 2004. – 312 с.
15. Хоменко Т. Проповідництво і сучасна публіцистика / Т. Хоменко. – Львів: ПАІС, 2008. – 136 с.

Клименко Н.А. Своєобразие публіцистики Євгенія Сверстюка // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2010. – Т.23 (62). – №4. – С.439-444.

В статтє аналізується публіцистика Євгенія Сверстюка, определяється своєобразие творческого метода публіциста, выделяются особенности стиля.

Ключевые слова: *публіцистика, есеїстика, творческий метод публіциста, жанрово-тематические доминанты, стиль.*

Klimenko N.A. The Peculiarities of Opposite Editorial Works of Jevgen Sverstjuk // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2010. – V.23 (62). – №4. – P.439-444.

In the article journalistic works of Jevgen Sverstjuk are analyzed, the author defines peculiarities of the creative method of the publicist, determines originality of the journalist's style.

Key words: *publicism, essay works, creative method of publicist, genre-thematic dominants, style.*

Поступила до редакції 16.07.2010 р.